

ОСВІТЯНИ ЧЕРНІГІВЩИНИ – ЖЕРТВИ БІЛЬШОВИЗМУ

(1918 – 1921 рр.)

Бурхливі події 1917 – 1921 рр. не залишили осторонь жодну верству населення на українських землях, зокрема, на Чернігівщині. У вихор революційних подій потрапили і освітяни. Як і вся інтелігенція України вони були вкрай вразливими до перманентних змін режимів, політичних сил, цінностей, цілей революції, соціального складу її учасників. Але з кожним приходом більшовиків впродовж революції проблеми педагогів звужувалися до рівня фізичного виживання. На жаль, більшовицькі репресії проти освітян на Чернігівщині в означений час не стали предметом окремого дослідження. Дана стаття не ставить своїм завданням всебічний розгляд цього питання, але пропонує декілька фактів, що демонструють ставлення більшовицької влади до освітян на Чернігівщині.

У березні 1918 р. по території Чернігівщини майже без боїв просувалися німецькі війська, що за Брестським договором із Центральною Радою звільняли Україну від більшовиків. На півночі Чернігівщини залишалася значна частина збільшовичених банд, одна з яких зробила напад на хутір С.Д. Ренчицького у Городнянському повіті, захопила його з жінкою, повезла до Гомельського повіту, де через добу вони й були вбиті біля с. Поповки в полі. Цю подію з великим сумом висвітлив у дописі до Чернігівської земської газети відомий адвокат, громадський діяч, літературознавець Михайло Могилянський, який з 1904 до 1917 р. працював у Городні та добре знав цю родину. С.Д. Ренчицький більшу частину свого життя працював як педагог (вчитель, а потім директор реальної гімназії на Донщині), і тільки в поважному віці, оселившись у рідному Городнянському повіті, взявся за земську працю. Вже під сімдесят років став головою Городнянської земської управи, працював до 1907 р., потім сам пішов, щоб дати дорогу молодшим. Коли прийшла революція, С.Д. Ренчицький за умов загального виборчого права був обраний повітовим гласним Боровичського волосного земського зібрання. Повітове земське зібрання обрало

його головою ревізійної комісії. Вже йому було під вісімдесят років, а життєва енергія його не ослабла, він працював багато і плідно. Свій допис про педагога М. Могилянський закінчує біблейським висловом: «блаженні чисті серцем» [1, с.6].

Добре знав подружжя Ренчицьких сільський учитель та репресований поет, дід чернігівського дисидента та репресованого поета Леоніда Тереховича – Яків Терехович, що назвав свій допис до Чернігівської земської газети «Пам'яті С.Д. та К.Р. Ренчицьких». Яків Терехович поетично переказав свій глибокий сум за «святими, чистими постатями небіжчиків», «сивими голубами», «праведниками», «зірками святими», сподівався побачити хоч якийсь знак пам'яті чи монумент на їх честь на місці їх будинку на березі р. Снов. На адресу збільшовичених селян поет висловлюється відверто та чітко: «гармидер-психоз у душах чоловіка-звіря володів тими розбишаками більшовиками, що вбили праведників». Яків Терехович обурювався тим, як швидко селяни підхопили привабливі більшовицькі гасла щодо «буржуа», забуваючи як їх сусід-педагог нікому не відмовляв у безпроцентній позичці, турбувався про освіти в школах округу, допомагав та давав пораду кожному. Забули як подружжя допомагало постраждалим від пожеж, опікувалися долею сиріт, та й самі не цуралися фізичної праці, ніколи не любили слова «барин», лестоців та поклонів [2, с.12]. Поетичний некролог авторства Якова Тереховича – найкращий приклад того, як моральні цінності інтелігенції не могли співіснувати разом з нелюдяними закличками більшовиків до класової боротьби. Абсолютно логічно, що Яків Терехович і сам став жертвою більшовицького свавілля у 1931 р. за справою СВУ [3].

Про той жах, який переживала вся інтелігенція м. Чернігова у 1919 р. нам розповідають записки, що залишив мешканець міста Д.В. Країнський, тюремний інспектор та водночас педагог-музикант. Дев'ять місяців панування більшовизму у місті у 1919 р. привели до втрати значної кількості інтелігенції міста через невмотивовані розстріли ЧК (Надзвичайною комісією). Розстрілювали не через якісь дії проти більшовицької влади, а просто через

інститут заручництва, коли жертвами ставали потенційні вороги більшовиків. На жаль свої записи автор змушений був відновлювати по пам'яті, тому згадав осіб, яких знав особисто, з якими спілкувався. В їх числі були і педагоги [4] .

В Одесі чекістами був розстріляний Петро Якович Дорошенко, уродженець с. Баничі Глухівського повіту Чернігівської губернії, історик, відомий громадсько-культурний діяч, з 1908 р. працював директором Чернігівського дворянського пансіону. У 1917 р. заснував першу в Чернігові українську гімназію, та Чернігівський народний університет у 1918 р. У липні 1918 очолив Головне управління у справах мистецтв та національної культури при Міністерстві народної освіти Української Держави. Від 1 серпня 1918 р. П.Я. Дорошенка визнано наступником гетьмана П.Скоропадського на випадок смерті, тяжкої хвороби або перебування за межами країни останнього. Під керівництвом П.Я. Дорошенка велися роботи зі створення Національного архіву, Всеукраїнської бібліотеки України, Академії Мистецтв та інших закладів культури. За сприяння П.Я. Дорошенка засновано Кам'янець-Подільський університет, Український університет у Києві, розпочато реставрацію Андріївської церкви та Софійського собору. Цю ж посаду займав і в уряді Директорії. З наближенням до Києва більшовиків виїхав до Вінниці, згодом – до Одеси [5; 6]. Д.В. Країнському було відомо, що Петра Яковича у Одесі чекістам виказала колишня його студентка, голова ради солдатських та робітничих депутатів Чернігова у 1917 р. Соф'я Соколовська [4, с. 40, 116]. Під час Гетьманату Скоропадського інтелігентні можновладці міста пожаліли революційну молодь, відстояли їх перед можливими репресіями німецької влади, звільнили молодих чернігівських більшовиків, зокрема і С. Соколовську, яка згодом поїхала до Одеси пропагувати серед французьких моряків, і зовсім іншою монетою віддячувала своїм ідейним опонентам.

Д.В. Країнський, який трохи не щодня очікував на власний арешт, брав собі за взірець гідність та відвагу викладача реального училища Чернігова Кузнєцова, який перед смертю відверто кинув звинувачення в усіх злочинах більшовиків їм у обличчя [4, с. 113].

Розстріляний був більшовиками викладач гімнастики у Чернігові Ова Сокол (чех за національністю) [4, с.116]. Серед найближчих колег Д.В. Країнського у музичному радянському училищі був арештований та розстріляний викладач Гоголь, представник вищих кіл Петербургу, у якого знайшли при обшуку переписку та власну фотографію у камер-юнкерському мундирі. Гоголь не вірив, що його розстріляють і перед смертю в тюрмі чудово грав на піаніно, що було реквізоване у когось з мешканців міста. Перед розстрілом цей культурний та інтелігентний чоловік недостатньо голосно відповів на назване комісаром Коржиковим власне прізвище за що отримав від останнього ляпаси та знущання солдатів [4, с. 98].

Був арештований та тривалий час знемагав у тюрмі викладач скрипки І.Б. Красильщиков. Знайомі клопоталися про його звільнення в ЧК. За цей час, відмічав Д.В. Країнський постарів до непізнаваності. Він розказував про жахи перебування у чекістській сваволі, де щоночі брали сусідів до розстрілу, і щоночі кожний подумки прощався з життям [4, с.98].

Нелюдська влада та атмосфера у місті, смерть знайомих та близьких тиснула на всіх колег. Один з керівників музичного училища Богословський захворів душевно та утримувався у лікарні для нервовохворих, скрипаль Маркович переховувався, викладачка музики Ольга Романівна Бакуринська після смерті її чоловіка (відомого політичного та громадського діяча) та сина була у нестямі [4, с.131]. Викладачка училища Гофман-Наумова скаржилася, що її переслідують червоноармійці-матроси, що були вселені у її квартиру більшовицькою владою [4, с.98].

Маємо докази того, що джерело особового походження – щоденник Д.В. Країнського не є перебільшенням, гіперболою через антибільшовицьку позицію автора. Подібні свідчення про розстріли без мотивів і документів, незаконні реквізиції і незрозумілі арешти ЧК знаходимо у архівній справі Чернігівського губернського ревтрибуналу [7]. Там же наявні і заяви арештованих, що впродовж днів і тижнів сиділи у жахливих умовах тюрми у 1920 р., їжу не отримували, а ту, що приносили рідні та друзі, забирали тюремщики [7, арк.68-

73]. Одна з заяв була написана педагогом з 20-річним стажем О. Єльчуновим, що на той час працював учителем у першій Чернігівській трудовій радянській школі третього ступеня. У документі він зазначав, що ні словом, ні ділом не діяв проти радянської влади, ніякої вини за собою не відчував, контрреволюціонером себе не визнавав. Як і всі автори подібних заяв просив звільнити з-під арешту і якомога швидше розглянути його справу, оскільки вдома залишилися без догляду та засобів для існування троє дітей, а він мав вести уроки у двох учбових закладах міста [7, арк.74]. Подальша доля цього педагога нам не відома.

З огляду на ставлення більшовиків до інтелігенції, яка при будь-якій владі мислила самостійно, можемо стверджувати, що освітян Чернігівщини серед жертв більшовиків у буремні революційні роки було чимало. Дана стаття мала за мету лише розпочати розгляд цієї дуже важливої для сучасних колег-педагогів теми для вшанування пам'яті репресованих, для глибшого розуміння і донесення до суспільства знань про нелюдський режим більшовиків.

Джерела та література

1. Черниговская земская газета. 1918. 19 апреля.
2. Черниговская земская газета. 1918. 20-27 апреля.
3. Дід Леоніда Тереховича // Телерадіокомпанія SVOBODA FM [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://svoboda.fm/culture/literature/213772.html?language=ru>
4. Краинский Д. В. Записки тюремного инспектора /Отв. ред. О.А. Платонов. – М.: Институт русской цивилизации, 2016. 896 с.
5. Коваль О.М. Дорошенко Петро Якович // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=21063
6. Осташко Т.С. Дорошенко Петро Якович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: «Наукова думка», 2004. 688 с. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Doroshenko_P_Ya
7. Дело по обвинению бывших сотрудников Губернской Чрезвычайной комиссии Вольского, Козловского, Мишурина и Григорьева в преступлении по должности //Держархів Чернігівської області. ф. Р-4609. Оп.1. Спр.19. 115 Арк.

ПАМ'ЯТІ С. Д. І К. Р. РЕНЧИЦЬКИХ

Не сказати нічого, не скрикнути тоді, як страшна постать стоїть переді мною й днем і вночі - не можна... не можна.

Переді мною славні, чисті святі постаті небіжчиків С.Д. і К.Р. Ренчицьких.

Про них (скоріше про нього) вже писали, писали коротенькі звістки, коротенький некролог, але пам'ять таких людей треба б хоч в країні їм рідній увіковічить. Як би я зрадів, коли б почув, що хтось, кому змога, прийняв заходи до постанови монумента, якої будь хоч маленької пожертви він не коштував, і хотілось би той монумент бачити на тому місці, де жили, працювали з користю для суміжних сіл голуби сиві, де й тепер стоїть будинок, де жили вони, на річці Снові.

Я пишу, як селянин, котрий мав сам користь від існування небіжчиків... Мені хотілось би виявити почуття подяки за ту непримітну працю, котра багато дала користі в селах, що оточують хутір Ренчицьких...

Не знаю, який страшний психоз-гармидер душі чоловіка-звіря володав тими розбишаками большевиками, котрі вбили праведників. Не знаю, яка мара оступила люд наш, темний, але ж справді добрий, чув я, що навіть селяни суміжних з х.Ренчицьких сіл спочували розграбуванню і вбивству, гріху, котрого може й сатана не видумав би, і кажуть, що селяни с.Гірська були учасниками в цьому страшному ділі. Забули селяни різні допомоги своїх певних друзів - Ренчицьких.

Невже вони їх мали за "буржуа", коли вони навіть не любили слова "барин", не любили ні лести, ні поклонів? Забули селяни, що ні в одному не одказувалось в позиції грошей (аби були) і ніколи не брались відсотки. Забули селяни, що ні в одному не одказувалось в просвіті, і мали змогу дістати й пораду до всього. Забули селяни, хто перший турбувався за школи в окрузі. Все забули, забули селяни - й попустили друзів до ганебної смерті. Не бачили вони, "буржуї" самі не цурались фізичної праці. Не згадали селяни ні ввічливості, ні простоти, ні святошт душі друзів.

Що вони мали заподіяти їм, оці друзі? Кого вбито, селяне? Вбито тих, хто знав допомогти занепавшим від пожеж і, хто не ідну привітав сироту, а той виростив, хто віками світив більш, чим 20 років. Болить душа, серце скимить від зимового холоду, вітаючого в темній душі люду. Болить душа, а що зробиш тепер, коли нема й не буде зірок святих, що сяяли в нашій окрузі, сяяли, мріяли, зогрівали чулих, давали слово німим, кривим-костур, а сліпим - очі!

Господи! Дай же не забути славні сліди світогрію цих зірок.

До вас звертаюсь, хто знав цих людей, хто не "буржуїв" в них бачив, а бачив людей, котрі не повинні вмерти в пам'яті нащадків.